

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2023.2.24>

Чернієнко Антон Олександрович,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри правознавства

Бердянського державного педагогічного університету

ORCID ID: 0000-0001-7032-4850

ВІДСТРОЧКА ВИКОНАННЯ ВИРОКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

POSTPONEMENT OF THE EXECUTION OF THE SENTENCE IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW

У статті досліджено питання відстрочки виконання вироку в умовах воєнного стану. Акцентовано увагу на тому, що відстрочка виконання вироку мала своє закріплення в Кримінальному кодексу України 1960 року, який втратив чинність, та розповсюджувалась на військовослужбовців та військовозобов'язаних. Зазначено, що у випадках, коли засуджений проявив себе стійким захисником Батьківщини, за клопотанням відповідного військового командування суд може звільнити його від покарання або замінити покарання іншим, більш м'яким.

Визначено, що у Кримінальному кодексі України 2001 року положення про відстрочку виконання вироку були замінені на правовий інститут звільнення від покарання.

Зазначено, що станом на сьогодні відстрочка виконання вироку закріплена в Кримінальному процесуальному кодексі України та містить вичерпні випадки застосування.

Наголошено на тому, що з метою подолання збройної російської агресії та будь-якої іншої в подальшому, є потреба в розширенні підстав застосування відстрочки виконання вироку, передбачивши спеціальну підставу, пов'язану із воєнним станом.

Зосереджено увагу на обов'язкових елементах відстрочки виконання вироку в умовах воєнного стану: підкреслено потребу в кількісному розширенні бажаних засуджених вступити до лав Збройних сил України, встановивши не категорії злочинів в залежності від тяжкості, засудження за які унеможливує застосування відстрочки виконання вироку, а вичерпний перелік складів злочинів, вчинення яких позбавляє права засудженого на відстрочку.

Закріплено, що вказаний правовий інститут матиме відповідний строк застосування та може бути застосований на особливий період.

Зазначено про необхідність запровадження заохочувальних правових норм, які надаватимуть можливість судам за відповідних умов пом'якшувати покарання або взагалі звільняти від його подальшого відбування.

Запропонована власна редакція підстави відстрочки виконання вироку в умовах воєнного стану.

Ключові слова: кримінальний процес, виконання вироку, відстрочка виконання вироку, особливий період, воєнний стан, військові формування.

The article examines the issue of the postponement of the execution of the sentence in the conditions of martial law. Attention is focused on the fact that the suspension of execution of the sentence was enshrined in the Criminal Code of Ukraine of 1960, which has lost its validity, and was extended to military personnel and conscripts. It is noted that in cases where the convicted person proved to be a steadfast defender of the Motherland, at the request of the relevant military command, the court may release him from punishment or replace the punishment with another, milder one. It was determined that in the Criminal Code of Ukraine of 2001, the provisions on the postponement of the execution of the sentence were replaced by the legal institution of exemption from punishment.

It is noted that, as of today, the postponement of the execution of the sentence is enshrined in the Criminal Procedure Code of Ukraine and contains exhaustive cases of application.

It was emphasized that in order to overcome armed russian aggression and any other in the future, there is a need to expand the grounds for applying the suspension of the execution of the sentence, providing for a special ground related to martial law. Attention is focused on the mandatory elements of the suspension of the execution of the sentence in the conditions of martial law: the need for quantitative expansion of the number of convicts who wish to join the Armed Forces of Ukraine is emphasized, establishing not the categories of crimes depending on the severity, the convictions for which make it impossible to apply the suspension of the execution of the sentence, but an exhaustive list components of crimes, the commission of which deprives the convicted person of the right to a reprieve.

It is established that the specified legal institution will have an appropriate period of application and can be applied for a special period.

It is noted that the need to introduce encouraging legal norms that will provide the opportunity for the courts to mitigate the punishment or even exempt it from further serving under appropriate conditions.

The original version of the reason for the postponement of the execution of the sentence in the conditions of martial law is proposed.

Key words: *criminal process, execution of the sentence, postponement of the execution of the sentence, special period, martial law, military formations.*

Ведення збройної агресії РФ проти України вимагає вжиття заходів, спрямованих на посилення військового потенціалу, забезпечення національної безпеки, а також усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності.

Виконання зазначених заходів може бути досягнуто завдяки за провадженню у Кримінальний процесуальний кодекс України положень щодо відстрочки виконання вироку в умовах воєнного стану. Такі законодавчі зміни сприятимуть комплектуванню Збройних Сил України та інших військових формувань, адже не даремно у статтях 2, 17 Конституції України [1] визначено, що територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканою, а захист суверенітету і територіальної цілісності України є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу.

Нормами Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) передбачається можливість скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації.

Відповідно до ч. 1 ст. 616 КПК України [2] у разі введення в Україні або окремих її місцевостях воєнного стану, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав проти України підозрюваний, обвинувачений, який під час досудового розслідування або судового розгляду тримається під вартою, крім тих, які підозрюються у вчиненні злочинів проти основ національної безпеки України, а також злочинів, передбачених статтями 115, 146-147, 152-156, 186, 187, 189, 255, 255-1, 257, 258-262, 305-321, 330, 335-337, 401-414, 426-433, 436, 437-442 Кримінального кодексу України, має право звернутися до прокурора з клопотанням про скасування цього запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період.

В той же час, вищезгадана правова можливість не передбачена для засуджених, які мають бажання проходити військову службу за призовом під час мобілізації.

Окремі питання застосування відстрочки виконання вироку висвітлювались такими вче-

ними-процесуалістами, як Ю.М. Белозеровим, В.М. Бібілом, Г.І. Волковим, Р.В. Літвіновим, В.Т. Маляренком, А.О. Чернієнком та іншими. Втім, питання відстрочки виконання вироку в умовах воєнного стану залишається малодослідженим.

Метою цієї статті є дослідження відстрочки виконання вироку в умовах воєнного стану.

Відстрочка виконання вироку в умовах воєнного стану мало своє відображення в законодавстві про кримінальну відповідальність. Відповідно до ч. 1 ст. 46 Кримінального кодексу України 1960 року (далі – КК України 1960 року) [3] у воєнний час суд мав право застосувати відстрочку виконання вироку про позбавлення волі, винесеного щодо військовослужбовця або військовозобов'язаного, який підлягав призову чи мобілізації, до закінчення воєнних дій з направленням засудженого в діючу армію. В цих випадках до повноважень суду відносилась можливість відстрочити виконання і додаткових покарань.

Поряд із згаданими вище положеннями кримінального закону містились заохочувальні норми, відповідно до яких за клопотанням відповідного військового командування передбачалась можливість звільнення засудженого, направленого в діючу армію, від покарання або заміни покарання на більш м'яке, якщо останній проявить себе стійким захисником Батьківщини (ч. 2 ст. 46 КК України 1960 року).

У чинному Кримінальному кодексу України (далі – КК України) [4] замість вказаних положень містяться норми, які передбачають звільнення від покарання, а у розділі II прикінцевих та перехідних положень зазначено, що до осіб, засуджених до покарання у виді позбавлення волі із застосуванням відстрочки виконання вироку, застосовується ст. 78 цього Кодексу, яка визначає правові наслідки звільнення від відбування покарання з випробуванням.

Натепер правове регулювання відстрочки виконання вироку здійснюються нормами кримінального процесуального законодавства. У ч. 1 ст. 536 КПК України визначені вичерпні випадки її застосування, пов'язані з тяжкою хворобою, яка перешкоджає відбуванню покарання, вагітністю засудженої або наявністю у неї малолітньої дитини, винятково тяжкими наслідками для засу-

дженого або його сім'ї через особливі обставини.

Зважаючи на вищевикладені доводи, доцільність розширення переліку підстав застосування відстрочки виконання вироку в умовах збройної російської агресії вбачається актуальною як ніколи. Втім, з метою її ефективного запровадження в законодавчу площину, необхідно звернути увагу на обов'язкові складові елементи цього правового інституту.

По-перше, діюча конструкція ч. 1 ст. 536 КПК України визначає види покарань, виконання яких може бути відстрочено, а саме: виправні роботи, арешт, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, позбавлення волі.

Застосування відстрочки виконання вироку в умовах воєнного стану вочевидь потребуватиме відповідної довіри суспільства до засудженого, який виявив бажання захищати країну від збройної агресії та не має на меті використовувати це право як можливість ухилення від подальшого відбування покарання або заміни на більш м'яке, а тому існує потреба в закріпленні запобіжних чинників, тобто додаткових обставин, які унеможливуватимуть застосування цього правового інституту.

Відповідно до діючої конструкції ч. 2 ст. 536 КПК України відстрочка виконання вироку не допускається щодо осіб, засуджених за тяжкі (крім випадків, передбачених пунктом 2 частини першої цієї статті) та особливо тяжкі злочини незалежно від строку покарання.

Враховуючи специфіку обговорюваної підстави для відстрочки виконання вироку та її цільову схожість із положеннями ст. 616 КПК України («Скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період або зміна запобіжного заходу з інших підстав»), вбачається за доцільне визначити відповідні склади злочинів, які унеможливуватимуть застосування відстрочки, а не закріплювати класифікацію злочинів залежно від тяжкості, як це зазначено у діючій конструкції ч. 2 ст. 536 КПК України.

Такий підхід дозволить охопити більшу кількість бажаних засуджених скористатись можливістю відстрочки виконання вироку в умовах воєнного стану та вступити до лав Збройних сил України задля відсічі збройної агресії, зокрема російської.

Отже, окремим положенням ст. 536 КПК України необхідно передбачити, що відстрочка виконання вироку в умовах воєнного стану не допускається щодо осіб, засуджених за злочини проти

основ національної безпеки України, а також злочини, передбачені статтями 115, 146-147, 152-156, 186, 187, 189, 255, 255-1, 257, 258-262, 305-321, 330, 335-337, 401-414, 426-433, 436, 437-442 Кримінального кодексу України.

По-друге, досліджувана підстава для відстрочки має особливості щодо строків застосування.

Відповідно до ст. 106 Конституції України Президент України у разі необхідності приймає рішення про введення воєнного стану на всій території або в окремих її місцевостях, яке розглядається та приймається Верховною Радою України протягом двох днів та оформлюється у виді Закону України.

Президент України може прийняти указ про скасування воєнного стану на всій території України або в окремих її місцевостях, про що має бути негайно оголошено через засоби масової інформації, у разі закінчення строку, на який його було введено або дострокове закінчення, за умови усунення загрози нападу чи небезпеки державній незалежності України.

Запровадження вказаної підстави для відстрочки виконання вироку відноситься до актуальних потреб періоду воєнного стану та стосується проміжку часу, протягом якого особа перебуватиме у чинному військовому формуванні. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про оборону України» воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Зважаючи на можливі кадрові потреби у здійсненні заходів після скасування правового режиму воєнного стану, доречно передбачити строк застосування досліджуваної підстави відстрочки виконання вироку на особливий період, що настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій.

По-третє, відстрочка виконання вироку в умовах воєнного стану має обов'язкову умову – відправлення засудженого для проходження військової служби за призовом під час мобілізації до діючого військового формування, під яким, згідно зі ст. 1 Закону України «Про оборону України», слід розуміти створену відповідно до законодавства України сукупність військових з'єднань і частин та органів управління ними, які комплектуються військовослужбовцями і призначені для оборони України, захисту її суверенітету, державної незалежності і національних інтересів, територіальної цілісності і недоторканності у разі збройної агресії, збройного конфлікту чи загрози нападу шляхом безпосереднього ведення воєнних (бойових) дій.

По-четверте, з урахуванням того, що відстрочка виконання вироку в умовах воєнного стану пов'язана з ризиком для життя та здоров'я засудженого, адже він прийматиме участь у бойових діях в складі діючого військового формування, не буде зайвим запровадження заохочувальної норми, яка за відповідних умов надаватиме право засудженому претендувати на заміну покарання на більш м'яке або взагалі звільнення від подальшого відбування покарання.

В протилежному випадку постає запитання: навіщо засудженому ризикувати власним життям, якщо він не може розраховувати на пом'якшення або звільнення від покарання [5].

Порядок звільнення від покарання та його відбування передбачений розділом XII КК України. Відповідно до ч. 1 ст. 74 КК України звільнення засудженого від покарання або подальшого його відбування, заміна більш м'яким, а також пом'якшення призначеного покарання, крім звіль-

нення від покарання або пом'якшення покарання на підставі закону України про амністію чи акта про помилування, може застосовуватися тільки судом у випадках, передбачених цим Кодексом.

У ч. 1 ст. 75 КК України («Звільнення від відбування покарання з випробуванням») визначено перелік покарань, від виконання яких може бути звільнена особа, де найсуворішим є позбавлення волі на строк не більше п'яти років.

Відстрочка виконання вироку в умовах воєнного стану поширюватиметься на ті вироки, якими особу засуджено до позбавлення волі на строк більше п'яти років, а тому запровадження правової можливості звільнення від відбування покарання з випробуванням в контексті ст. 536 КПК України повинно узгоджуватись з вищезгаданими положеннями ч. 1 ст. 74, ч. 1 ст. 75 КК України. Втім, правове регулювання зазначеного питання потребує окремого наукового дослідження в галузі кримінального права.

Збираючи воедино складові частини відстрочки виконання вироку в умовах воєнного стану вказана підстава може бути викладена в такій редакції: «здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії проти України, якщо засуджений в добровільному порядку виявив бажання проходити військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період – до закінчення особливого періоду».

Таким чином, впровадження зазначеної підстави для відстрочки виконання вироку до кримінального процесуального законодавства слугуватиме вагомим фактором нарощування військового потенціалу України та надання адекватної відповіді існуючим загрозам суверенітету.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/ed20120413#Text>
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 28.12.1960 № 4651-VI (втратив чинність). URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2001-05>
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2341-14#n400>
5. Чернієнко А.О. Відстрочка виконання вироку військовослужбовцеві або військовозобов'язаному на період проведення антитерористичної операції. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2016. № 2 (44). С. 122–127.